

УДК 316.324.8–053.67:[070+654.1+004]

ВЗАЄМОДІЯ “ДИТИНА – МЕДІА”: ПОЗИТИВИ, НЕБЕЗПЕКИ, ПЕРСПЕКТИВИ КОНСТРУКТИВНОГО ДІАЛОГУ

Ірина Мицишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Висвітлено основні теорії, що пояснюють причини та наслідки взаємодії “людини–медіа”. Проаналізовано теорію катарсису, стримування, стимуляції, когнітивного розвитку, соціального навічання, користі. Також детально визначено можливості ефективного використання медіазасобів у житті сучасного молодого покоління, а також негативні наслідки та ознаки медіазалежності. Зазначено, що конструктивні стосунки з мас-медіа можуть бути сформовані у вигляді трьох позицій: критичної, селективної та творчої активності.

Ключові слова: медіасвіт, теорії медіавзаємодії, позитивні та негативні наслідки взаємодії з медіа, медіазалежність, ефект збайдужіння, позиції конструктивної взаємодії з медіа.

На сучасному етапі бурхливого розвитку комп’ютерних технологій, формування відкритого інформаційного простору медіа набувають нових функцій, розширюється сфера їх застосування. Окрім традиційних функцій, медіа стають засобом організації дозвілля, відпочинку, розваги, набуття нових знань, умінь, інтелектуальної праці, інтерактивного спілкування та ін. Щоденне і досить часто багатогодинне перебування дітей у світі медіа, спосіб і характер взаємин між ними і медіазасобом, нові незнані можливості контакту і порозуміння з іншими особами у різних куточках світу, зумовлює формування глобального медіасвіту і дитинства в ньому.

Проблема взаємодії дитини з медіазасобами стала предметом досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних педагогів-науковців. Суттєві напрацювання у цій сфері належать таким авторам, як М. МакЛюен, Л. Мастерман, О. Федоров, Л. Зазнобіна, Б. Потятиник та ін.

Водночас високі темпи входження медіа в життя сучасної молоді, збільшення сфери їх вживання та функцій зумовлює нові напрямки наукових пошуків. Одним із визначальних є вивчення педагогічних умов організації конструктивного діалогу дитини з медіа, запобігання негативним впливам та узалежненням.

Ставили за мету проаналізувати переваги та небезпеки взаємодії “дитина–медіа”, визначити умови оптимального та продуктивного використання медіа-засобів.

Протягом багатьох років науковці ведуть дискусії щодо з’ясування характеру взаємин людина з медіа та особливостей їхнього впливу. Серед найбільш типових визначають такі теорії.

Теорія катарсису базується на класичній психоаналітичній концепції заміщення потягів за допомогою уяви. Згідно з нею огляд сцен насильства і завдання болю іншим спричиняє у глядачів певне очищення від насильницьких потягів чи бажань, зумовлює їх заміщення. Вважають, що спостереження наслідків агресії робить людину вразливішою до чужого терпіння.

Теорія стримування доводить, що огляд насильства зумовлює загальмування в психіці, що знижує агресивність поведінки. Фантазія глядача, в якій він знищує людей, що йому загрожують, викликає в нього страх і почуття вини. Все це стримує його від ворожих думок і агресії.

Відповідно до теорії стимуляції телебачення має вкрай негативний вплив на глядачів і формує агресивну поведінку [3, s.119].

Для вивчення взаємодії “дитина–медіа” також використовували *теорію когнітивного розвитку* Ж. Піаже. Дитина набуває певний пізнавальний досвід, який стає базовим для її подальшого розвитку. На його основі виконуються різні операції щодо впорядкування і структурування знань.

Досить часто для вищезазначеної мети застосовують *теорію суспільно-культурного розвитку* Л. Виготського. Вона акцентує на ролі культури, суспільного досвіду, мови у здобутті дитиною знань, а також на впливі суспільних і ситуативних чинників на поведінку дитини. Сучасні пізнавально-розвивальні теорії зосереджують увагу на значенні середовища родини у підготовці дитини до сприймання і використання медіа [4, s. 525].

Теорія суспільного навчіння А. Бандури твердить, що спостереження за пропонованими моделями поведінки спонукає до зміни власної. Медіа демонструють певні зразки й моделі поведінки, які активно копіюються молодими людьми.

Спираючись на засади гуманістичної педагогіки і одну з теорій масової комунікації – “теорію використання і користі” Гайди, – дитину слід вважати активним медіакористувачем. Медіазасоби вона застосовує для задоволення власних потреб. Саме ця теорія найбільше акцентує на активності дитини у формуванні власного світу, залежність між актом відбору медіазмісту, його наслідками та умовами життя дитини.

Згідно із вищезазначеними теоріями відносини “дитина–медіа” можуть формуватися у різних вимірах та позиціях. Однак кожна з них поєднує позитивний і негативний потенціал для розвитку і виховання дитини.

Позитивний потенціал телебачення та інших сучасних електронних медіа полягає у створенні нових можливостей для розвитку дитини, набуття нового досвіду. Це залежить не лише від змісту медіаканалів, але й передовсім від дитини як користувача, від способу і характеру відбору, особливостей сприймання медіаповідомлень, від того, які програми оглядає, в який спосіб, з ким і в який час. Корисними щодо пізнавального розвитку можуть бути спеціальні освітні передачі, програми науково-популярного характеру, деякі художні фільми, розвивальні комп'ютерні ігри. Цінні з огляду освітнього, естетичного, розвивального потенціалу комп'ютерні ігри можуть зумовити позитивні зміни у різних сферах особистості, стати джерелом наукових знань, культури, задовольняти емоційні, пізнавальні, культурні потреби. Позиція переможця може зміцнити в дитини почуття власної вартості, пригнічувати почуття страху, невпевненості, напруження.

Крім переваг, не можна недооцінювати загрози, які приховує взаємодія “дитина–медіа”. Комерціалізація телебачення, інвазія чужої культури, витіснення інформації розважальними програмами, рекламою, серіалами, превалювання сцен насильства, культ фізичної сили поглиблює небезпеку для медіакористувачів. Загроза у використанні медіа дітьми сьогодні значною мірою зумовлена браком медіакомпетенцій. Діти не вміють якісно відбирати й оцінювати медіапродукцію, головними мотивами стають заповнення вільного часу, відмова від активного дозвілля, втеча від проблем реального життя. Зміни деструктивного характеру, у різних сферах особистості дитини, в її здоров'ї, в організації дня, стають наслідком невідповідних взаємин “дитина–медіа”. Зміст, що подає екран, творить суміш фактів, рекламних слоганів, міфів, без жодних моральних норм, спричиняє те, що фіктивний світ стає для дитини більш реальним, ніж очевидний.

Однією із суттєвих загроз для емоційного та поведінкового розвитку дитини може стати огляд сцен насильства, драматизму, агресії, порнографії, расизму, які формують байдужість до насильства в реальному житті, призводять до знецінення моральних норм, можуть викликати агресивні фантазії, психічні деструкції та антисуспільну поведінку. Американські діти на момент закінчення початкової школи вже переглянули 8 тисяч екранних вбивств і 200 тисяч сцен агресії та насильства головно в улюблених дитячих фільмах [5, s. 131]. Власне це і є дуже загрозливим фактором, адже на підставі досліджень науковці доводять, що огляд сцен насильства більше спричиняє до агресивної поведінки, ніж особистий досвід відчуття агресії. Тобто агресивне ставлення до дитини не є таким небезпечним, як пасивне споглядання насильства.

Багаторазове споглядання сцен насильства та агресії зумовлює виникнення ефекту збайдужіння. Систематичні контакти з віртуальною агресією знижують рівень вразливості на ситуації такого типу. Внаслідок

цього виникає функція захисту, що оберігає нас від прикрих емоцій. Люди можуть виявити байдужість до реальних жертв насильства чи почнуть спокійно сприймати прояви агресії, вважаючи їх невід'ємним елементом життя в сучасному світі [1, s. 246].

У результаті надмірно активного та частого входження у віртуальний світ дитина втрачає відчуття реальності та зв'язок з дійсністю, соціальні навички та вміння, зокрема, спілкування з ровесниками, налагодження міжособистих контактів, безбар'єрного входження в групу.

Завдяки електронним медіа сучасне дитинство стає більш домашнім, індивідуальним. Діти надзвичайно обмежені у безпосередньому спілкуванні, звикають до комунікації без відкритого емоційного вербального діалогу, а лише за допомогою клавіатури. У медіальному світі дитина стає самотньою і сама мусить давати собі раду зі своїми проблемами, небезпеками і загрозами, що зумовлюють медіа.

Узагальнюючи, можна визначити такі негативні наслідки взаємин “дитина – мультимедіа”:

- узалежнення;
- зниження емоційної вразливості;
- інтелектуальне лінивість;
- труднощі у сприйманні реальності;
- апатія;
- фізичні вади (зору, слуху, нервові відхилення, алергії);
- агресивна поведінка;
- страх, збудливість;
- зниження фізичної активності, проблеми постави;
- втома;
- обмеження безпосередніх суспільних контактів.

Серед визначених негативних наслідків чи не найбільш загрозливим є узалежнення від медіа (телебачення, комп'ютера, інтернету та ін). Залежність від комп'ютера можна констатувати, коли:

- дитина проводить перед монітором весь вільний час;
- не може знайти собі іншого заняття;
- неспокійна, відчуває страх;
- переживає екстремальні емоційні реакції, часто не відповідні збудникам;
- втрачає емоційну вразливість на переживання інших людей;
- має труднощі у налагодженні контактів; через неприйняття форм поведінки не сприймається групою; не спілкується з ровесниками, втрачає колишніх друзів;
- ігнорує прохання та вимоги дорослих;

- не виявляє жодних інших форм активності [3, s. 134].

Певні особистісні риси й виховна робота дають можливість запобігти узалеженню від медіа чи потрапляння під їхній згубний вплив. Позитивні зв'язки з мас-медіа можуть бути сформовані у вигляді трьох позицій, які найбільш повно характеризують конструктивні взаємини людина – медіа. Це критична, селективна та позиція творчої активності.

Критична позиція у ставленні щодо мас-медіа характеризується такими положеннями:

1. У людини не має наївного ставлення до мас-медіа, особливо до змісту, який вони репрезентують.
2. Людина принаймні ознайомена з головними механізмами впливу мас-медіа, специфікою їхньої мови, техніками впливу, пропаганди.
3. Такій людині притаманна емоційна дистанція щодо репрезентованого змісту, який може викликати почуття сенсації, ейфорії і страху; тобто людина вміє абстрагуватися від небезпечних екстремальних емоційних станів, які можуть бути нав'язані медіа-повідомленнями.
4. Особи з такою позицією черпають інформацію про події у світі з кількох різних джерел, а не з одної газети чи каналу телебачення. Власне кілька джерел дають можливість порівняти й критично оцінити отриману в такий спосіб інформацію.
5. Людина обережна й критична не лише у сприйманні змісту інформації, а й у рівні довіри до медіазасобів, які всілякими способами намагаються її здобути.
6. Людина не приховує своєї критичної позиції й намагається поділитися нею з іншими людьми.
7. Характерною рисою є незалежність мислення. Ця позиція заперечує пасивне сприйняття чужих переконань, оскільки вони можуть суперечити власним і спричинять хаос [2, s. 142].

Критицизм є передумовою селективної позиції. Вона насамперед пов'язана з готовністю людини обирати як зміст, так і медіаджерела. Основні ознаки селективної позиції такі:

1. Людина завжди послідовна у виборі каналу, програми, публікації.
2. Така розсудливість загалом властива людині, не лише щодо медіа. Вона характерна для щоденного життя людини. У механізмах селекції немає автоматизму. Вибір завжди є результатом інтелектуальних та моральних зусиль, пов'язаний з метою, яку людина визначає для себе й прагне досягти.
3. Селективна постава найбільше виявляється щодо реклами, коли людині вдається зберегти дистанцію й протистояти її впливу.

4. Селекція здійснюється на підставі особисто визначених незмінних критеріїв.
5. Особи із такою позицією толерують права інших людей щодо вільного вибору й селекції.

Позиція творчої активності репрезентує активність та свободу як головні риси особистості. Особа не лише з легкістю протистоїть впливу медіа, а й плідно використовує їх для особистісного розвитку. Позицію творчої активності можна описати такими положеннями:

1. Контакт з медіа не може заспокоїти потребу творчої активності людини. Її завдання стають на порядок вище, ніж активність, що виникає зі сприймання медіа.
2. Людям навіть найменшою мірою не притаманна залежність від медіа.
3. Такі люди самі спроможні вплинути на медіазасіб, скорегувати, творчо змодифікувати його діяльність.
4. Ця позиція не є вартістю “для себе”. Творчі люди намагаються сформувати таку ж позицію в інших.

Описані позиції конструктивного ставлення до медіа є запорукою запобігання негативним наслідкам, певним захисним імунітетом щодо розвитку узалежнень та особистісних деструкцій. Формування будь-якої із описаних позиції слід розпочинати із ознайомлення з головними механізмами маніпуляції людьми, умовами ефективного впливу, визначенням чітких критеріїв відбору медіа-змісту та медіа-каналів, правил і норм їх використання. Зрозуміло, що формування таких рис має спиратися на сформовану силу волі, самостійність, пізнавальні потреби, мотивацію досягнення успіху, суспільну активність, прагнення до творчого розвитку.

Отже, подолання узалежнень чи негативного досвіду стосунків з медіа слід розпочинати із виховання відповідних особистісних рис та звичок поведінки.

-
1. *Kuryś K.* Ekran i widz. Wokół problemu zachowań negatywnych / Przemoc na ekranie. Red. M. Hendrykowska, M. Hendrykowski. – Poznań, 2001. – С. 246.
 2. *Lepa A.* Pedagogika mass mediów. – Łódź, 1999. – S. 142.
 3. *Patologie społeczne* / Pod. red. M. Jędrzejko. – Pułtusk. 2006. – С. 119
 4. *Pedagogika społeczna.* Red. E. Martynowicz-Hetka – Warszawa, 2007. – С. 525.
 5. *Pietrazak H.* Socjalizacyjne źródła agresji interpersonalnej / Aktualne problemy pedagogiki resocjalizacyjnej i patologii społecznej / Pod red. F. Kozaczuka, M. Radoghońskiego. – Rzeszów, 2000. – С. 131.

**ADVANTAGE, DANGERS AND PROSPECTS OF CONSTRUCTIVE
DIALOG IN THE RELATIONSHIP "CHILD – MEDIA"****Iryna Myshchyshyn***Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The article presents the main theories that explain the reasons and consequences of the "human – media" relationship. It analyses the theories of catharsis, restrictions, stimulations, cognitive developments, social learning (Bandura), and profits. It also defines in detail the possibilities of effective using the mass media means in the life of young generation, and some negative consequences, signs of media dependency, as well. As it was indicated, the constructive relationships with mass media could be formed in three types: critical, selective and creative activities.

Key words: media – world, theories of media-relationship, positive and negative consequences of the relationship with media, media dependency, indifference effect, constructive cooperation with media.

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ «РЕБЁНОК – МЕДИА»: ПОЗИТИВЫ,
ОПАСНОСТИ, ПЕРСПЕКТИВЫ КОНСТРУКТИВНОГО ДИАЛОГА****Ирина Мицишин***Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Дорошенко, 41, 79000 Львов, Украина*

Отображены основные теории, объясняющие причины и следствия взаимодействия "человек – медиа". Проанализирована теория катарсиса, сдерживания, стимуляции, когнитивного развития, социального научения, пользы. Детально определены возможности эффективного использования медиа-средств в жизни современного молодого поколения, а также негативные последствия и признаки медиа зависимости. Обозначено, что конструктивные отношения с масс-медиа могут быть сформированы в виде трех позиций: конструктивной, критической, селективной и творческой активности.

Ключевые слова: медиа-мир, теории медиа-взаимодействия, позитивные и негативные последствия взаимодействия с медиа, медиа-зависимость, эффект равнодушия, позиции конструктивных взаимодействий с медиа.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 10.03.2010